

Tiedotusvälineiden suhde tieteeseen

Erik Wahlström

Tiedotusvälineiden yhteiskunnallinen tehtävä on myötävaikuttaa demokraattisen yhteiskunnan luomiseen ja ylläpitoon. Tiedotusvälineet suorittavat tehtävänsä taloudellisten realiteettien puitteissa.; eihän mikään tiedotusväline pystyy toimimaan tappiollisena loputtomiin, Yleisradion kaltaisia public service-instituutioita tai jäsenlehtityyppisiä julkaisuja lukuunottamatta. Miltei kaikkien tiedotusvälineiden omistajat odottavat, että ne nyt tai tulevaisuudessa pärjäävät vähintään omillaan.

On tietenkin olemassa niitäkin tiedotusvälineitä, joiden ainoa tehtävä on kerätä voittoa omistajalleen. Keskityn tässä alustuksessa kuitenkin niihin, joiden tehtävänasetteluun sisältyy ainakin ripaus idealismia ja yhteiskunnallista kunnianhimoa. Tyypillisimmillään tätä klassista journalistiikkaa edustavat laatusanomalehdet ja sähköisten medioiden uutis- ja ajankohtaistoimitukset.

Uutinen

Uutisten hankinta on perinteisesti ollut tiedotusvälineiden ydintehtävä, ja se on sitä edelleen. Tämä tehtävä erottaa ne muista tietojärjestelmistä, jotka viihdyttävät (esim. elokuvat), yhdistävät yksityisiä kansalaisia (internetin chat-ryhmät), sisältävät käyttötietoa (puhelinluettelo), varastoivat sitä (kirjastot) tms. Toki jokainen sanomalehti tai sähkömedia myös tarjoaa näitä oheispalveluja yleisölleen.

"Uutinen" on tieto, joka on uusi, vastaanottajan kannalta relevantti, läheinen ja tärkeä. Uutinen kerrotaan aina, jos mahdollista, inhimillisen draaman muodossa mieluummin kuin abstrakteina faktoina.

Kokeneella reporterilla on ilmiömäinen kyky tunkeutua salamannopeasti jonkin hänelle entisestään tuntemattoman asian ytimeen puhumalla oikeiden ihmisten kanssa. Tämän kyvyn valitettava varjopuoli on kärsimättömyys. Jos asia ei aukene heti, reporteri usein jättää sen sikseen, jaksamatta esimerkiksi kahlata läpi kuivaa A4-saastetta tai tutkimusraportteja.

Journalistisen työn ihanne on skuuppi.

Reporterit paljastaa ensimmäisenä jonkin vakavan uhan tai epäkohdan, josta kansalaiset eivät ole tietäneet, ja jonka yhteiskunnan päättäjät tai rahamiehet ovat yrittäneet vaijenta. Skuupin sanoma puetaan mieluummin draaman muotoon, eli hyvän ja pahan roolit henkilöityvät nimeltä mainittuihin ihmisiin. Reporterit nauttii eniten skuuppinsa julkaisemista seuraavana päivänä, kun kilpailevat viestimet, häpeästä punastuen, joutuvat siteeraamaan häntä. Tämä reporterin korkein autuus on sukua tieteellisen tutkijan uraa uurtavan tutkimustuloksen julkaisemiselle jossakin alan johtavassa aikakauslehdessä ja siteeratuksi tulemiselle. Ahkera reporterit saattaa kuitenkin päästä nauttimaan täytymyksestään useamman kerran viikossa, kun tutkija harvoin saa nauttia omastaan edes kerran vuodessa.

Klassinen journalistiikka perustuu objektiivisuuteen. Reporterit ei esitä omia päätelmiä vaan rajoittuu kertomaan mahdollisimman oikein näkemänsä, kuulemansa tai lukemansa.

Yhteiskunnallisten päätelmien tekeminen ei kuulu reporterille, vaan toisentyypiselle journalistille, joka on julkisesti varustettu kommentaattorin valtuuksilla. Tämän roolin yleinen näyttämö on sanomalehden nimetön pääkirjoitus.

Erityyppisten journalistien roolijako takaa sen, että lukija tietää tarkoin milloin esitetään faktoja ja milloin kommentteja.

Edellä kuvaamani journalistinen paradigma ei tietenkään toteudu useinkaan käytännössä, eikä se edes voi toteutua sellaisena. Esimerkiksi pyrkimys objektiivisuuteen on selvästi tuhoon tuomittu. Koska n.s. todellisuus koostuu lukemattomista potentiaalisista uutisaiheista, jonkun aiheen nostaminen julkaistavaksi uutiseksi on arvostuksiin pohjaava valinta, eli subjektiivinen teko.

En kuitenkaan ryhdy mihinkään journalistiseen itseruoskintaan tällaisessa yleisölle tarkoitettussa foorumissa, sillä olen sitä mieltä että läntisten teollisuusmaiden tiedotusvälineet palvelevat demokratiaa vähintään yhtä hyvin kuin muut kolme valtiomahtia. Pitäisi tavoitella klassista journalisti-ideaalia enemmän, ei vähemmän.

Yhtäläisyyksiä ja eriävyyksiä

On mielenkiintoista pohtia journalismin yhtäläisyyksiä ja eriävyyksiä tieteelliseen tutkimukseen verrattuna. Ensimmäinen ero on siinä, missä määrin ihminen astuu näyttämölle journalismin ja tutkimuksen raportoinnissa. Uutisvihje tulee toimituksen tietoon useimmiten jonkun ihmisen suusta. Kun vihjetä ruvetaan työstämään toimituksessa, reportteri tarttuu ensimmäiseksi vaistonomaisesti puhelimeen ja soittaa jollekin ihmiselle. Työn jokainen vaihe on siis vahvasti sidoksissa eläviin ihmisiin.

Tapahtuma dramatisoidaan mielellään kahden henkilön tai henkilöryhmän välisenä taisteluna. Kun uutistapahtuman seurauksia ja merkitystä analysoidaan ja selitetään yleisölle, päällimmäisenä on aina kysymys "mitä tämä merkitsee juuri sinulle?".

Draaman keinojen ja henkilöroolien käyttö on iäniäinen tapa ilmaista asioita ymmärrettävästi. Pukihan Jeesuskin opetuksensa vertausten kaapuun, ja tunnettiinhan keskiaikaisten kirkkojen värikkäät maalaukset nimellä "biblia pauperum" eli köyhien (ja siis lukutaidottomien) raamattuna. Jopa TV:n saippuaoopperoiden ja muun halvan kuvallisen viihteen on sanottu toimivan eräänlaisena kansan moraalikouluna, jossa paha aina saa paikkansa. En osaa myöskään surra sitä, että politiikka henkilöityy ihmisiin, joiden kasvot, puhetavat ja eleet tulevat tutuiksi kansalle TV:n välityksellä.

Ei politiikasta annettu kuva ollut sen totuudenmukaisempi ennen, kun kaikki tieto yhteiskunnan mahtihahmoista suodatettiin hitaan, kirjoitetun tekstin läpi ja puettiin valheellisesti yleviin periaatteisiin tai abstrakteihin teorioihin. Tämän päivän kuvamaailma on demokraattisempi. Lehtimiehenä olen silti sitä mieltä että yhteiskunta tarvitsee myös lineaarisesti etenevää diskurssia eli tekstiä. Ja tarvitaan nimenomaan sanomalehtiä, koska niillä on muisti, toisin kuin sähkömedioilla, ja puheenjohtaja, joka johtaa kansalaisten keskustelua, toisin kuin internetillä. Ilman tätä ei laadukasta yhteiskunnallista keskustelua voi syntyä.

Tieteen ihmeet

Jos jostakin tapahtumasta ei ole inhimillisiä seurauksia lukija-/katsoja-/kuulijalle tai hänen lähipiirilleen, eikä kenties edes ihmiskunnalle yleensä, se ei ole uutinen klassisessa mielessä, vaan korkeintaan "tieteen ihmeisiin" verrattavaa viihdettä. Haluaisinkin väittää, että luonnontieteellisen tai matemaattis-loogisen perustutkimuksen tulosten kertominen ei kuulu yleistiedotusvälineiden vaan erikoisjulkaisujen tehtävään. Perustutkimuksen määritelmän olennainen osahan on, ettei sen mahdollisia sovelluksia voida tietää. Jos ne olisivat tiedossa tai jos niitä tavoiteltaisiin, kyseessä ei olisikaan perustutkimus, vaan soveltava tutkimus.

Soveltava tutkimus kuuluu puolestaan selvästi tiedotusvälineiden kiinnostuksen kohteisiin tutkimuksen mahdollisten yhteiskunnallisten ulottuvuuksien takia. Luonnontieteellisellä perustutkimuksella on paljon yhteistä shakin kanssa. Perustutkimuksen tulosten selostaminen ansaitseekin samankaltaista huomiota kuin vaikkapa merkittävien shakkiotteluiden selostus. Vaikeudetkin ovat samankaltaisia.

Aivan kuten shakin myös perustutkimuksen ympärillä on tietenkin paljon inhimillistä dramatiikkaa. Hyvänä esimerkkinä voidaan mainita Andrew Wilesin Fermat'n teoreeman ratkaisu. Tiedotusvälineiden tarina kertoo kuitenkin enemmän hiljaisen nörtin sankarillisesta taistelusta kuin itse teoreeman todistuksesta, jota ei edes moni ammattijulkaisu selittäisi tyydyttävästi.

Taitaa olla niin että vaatimattoman matematiikan professorin nousu maailmanjulkikseksi on vain ikivanhan sadun toistoa nykyaikaisissa kulisseyksissä ja roolivaatteissa, ja siksi se kiehtookin yleisöä.

Tutkijat tietävät, että medioissa esiintyminen ei edistä heidän varsinaista uraansa tiedemiehinä, liika puheliaisuus saattaa päinvastoin herättää kaunaa. Jokaisella on kuitenkin oma elämänuransa, joka voi hyvinkin viedä hänet pois laboratorioristi talouselämän, akateemisen hallinnon tai byrokratian pariin. Tällainen ura vaatii sosiaalista osaamista ja kykyä kommunikoida maallikoiden kanssa. Tällöin tulee usein painotettua liikaa tutkimustulosten käytännölläisyyttä ja taloudellista potentiaalia. Pitäisi uskaltaa sanoa reilusti että "tutkimuksellani ei todennäköisesti ole mitään käytännön seurauksia, mutta se on silti arvokasta, ainakin minulle". Kun tutkimustuloksia julkaistaan tieteellisissä aikakauslehdissä tai monografioissa, saa sen käsityksen, että niiden tekijän persoona on irrelevantti ja että tutkimusprosessi on edennyt

positivistisen tiedekäsityksen sääntöjen mukaisesti.

Tällainen hengetön julkaisuideaali on sukua tiedotusvälineiden ideaaliselle reportaasille. Molemmat pyrkivät mahdottomaan objektiiviseen ihanteeseen, molemmat epäonnistuvat, mutta on välttämätöntä että molemmat edes yrittävät.

James D. Watsonin eloisa kirja *The Double Helix* (1968), joka selostaa DNA-molekyylin oikean rakenteen selvittelyä, oli ensimmäisiä kuvauksia tutkimuksen realiteeteista, joka tuli suuren yleisön tietoisuuteen. Watson kuvasi tukijoiden todellista rosoista kamppailua paikasta tieteen ja yhteiskunnan auringossa. Kävi ilmi että tukijoitakin elävöittävät sellaiset alhaiset vietit kuin kunnianhimo, kateus ja vahingonilo.

Sittemmin Paul Feyerabend kirjoitti kirjan *Against Method*, joka kuvasi tieteellistä tutkimusprosessia kaoottisena, suunnitelmattomana tapahtumien vyörynä, jota ohjasi tutkijapersoonallisuuksien inhimillinen arvaamattomuus – sikäli kuin sitä ohjattiin ollenkaan. Feyerabendin mielestä näin pitikin olla. Turha ja vaiheellinen teoreettisten periaatteiden noudattaminen vain kahlitsisi tutkimuksen luovuutta.

Tutkijan persoona on siis astumassa enemmän etualalle kuin aikaisemmin. Periaatteessa tämä on tervetullut ilmiö, sillä ihmiset, ja varsinkin nuoret, tarvitsevat esikuvia vakavan yrittämisen aloilta, jottemme kokonaan hukkuisi viihteen helppoheikkeihin.

Kehityksessä on kuitenkin myös vaaroja. Filosofien esiintyminen hyvän elämän ja moraalin guruina kuuluu esimerkiksi aikakautemme naurettavimpiin ilmiöihin. Se filosofian tutkimus, joka on nostanut nämä tietäjät akateemisiin virkoihinsa on totta kai arvokasta sinänsä, mutta se on yhtä deskriptiivistä tai analyttistä kuin logiikan tai kielitieteen perustutkimus. Kun ammattifilosofi yleisön pyynnöstä heittäytyy preskriptiiviseksi hän astuu ammattiroolinsa ulkopuolelle, eikä hänen mielipiteellään ole sen kummempaa painoa kuin kenellä tahansa kansalaisella. Tietenkin filosofi voi olla muuten vain viisas ihminen, jolloin häntä kannattaa kuunnella sen takia, mutta vain yksityishenkilönä.

Tämän vuosisadan aikana ovat monet, gurun asemaan vuoron perään nostetut ammattikunnat pettäneet odotukset ja häpeällisesti syösty korokkeelta. Ensin papit, sitten psykoanalytikot, luonnontieteilijät ja poliitikot. Kohta filosofitkin pettävät ja joutuvat perääntymään takaisin tutkijankammioihinsa.

Jotkut tutkijat ovat nykyään erittäin hanakoita esiintymään medioissa. Tutkijat, tutkimuslaitokset ja korkeakoulut kilpailevat huomiosta, sillä nykyisessä taloudellisessa ilmapiirissä esimiehet ja professorit tietävät, että heiltä vaaditaan ennen kaikkea kykyä kerätä resursseja laitoksilleen ja oppilailleen. He tietävät myös, että mediat muodostavat tärkeän apuvälineen tässä tehtävässä.

Kun tietoa tutkimuksesta kaupitellaan näin aktiivisesti, mediat eivät enää voi passiivisesti selostaa niitä tieteellisiä aiheita, joita jotkut ulkopuoliset tahot tyrkyttävät niille. 2000-luvulle tultaessa medioilta vaaditaan oma mietitty näkemys tieteestä, oma tutkimuspoliittinen ohjelmansa. Tämä ohjelma olisi samankaltainen julistus kuin sanomalehden poliittinen linja, joka jo nyt on dokumentoitu kirjallisesti kunkin tiedotusvälineen journalistien noudatettavaksi.

Pessimismi

Pessimismi on yhteistä tiedotusvälineille ja tutkimukselle.

Tiedotusvälineissä on paljon enemmän huonoja uutisia kuin hyviä. Tämä kuuluu vakavasti otettavan uutistoiminnan luonteeseen. Sanomalehdessä ei koskaan ole otsikoita tyyppiä **ULKOMINISTERIÖN VIRKAMIEHET AHKERIA JA ISÄNMAALLISIA**, vaikka tällainen uutinen kuvaisi todellisuutta erittäin täsmällisesti. Sen sijaan teemme heti etusivun uutisen harvinaisesta poikkeustapauksesta, kun jotakin ulkoministeriön virkamiestä syytetään salassapidettävien asiakirjojen toimittamisesta vieraalle vallalle.

Tiedotusvälineet antavat siis liian synkän kuvan todellisuudesta. Yhteiskunta ei ole niin väkivaltainen, ympäristö ei ole niin saastunut, poliitikot eivät manipuloi niin häikäilemättömästi kuin uskotellaan, eikä Suomen talous ole luhistumaisillaan.

Keskimäärin elämä on itse asiassa aika mukavaa, vakaata ja turvallista.

Miksi tiedotusvälineiden antama kuva todellisuudesta vääristää tosiasioita tavalla, joka saattaa aiheuttaa turhaa ahdistusta? Onnesta vaikeneminen ja epäonnesta puhuminen on ikivanha tapa, ja varsinkin suomalainen tapa. Ei haluta herättää nukkuvaa karhua toteamalla "minä olen onnellinen, ja niin on koko ympäristönikin". Jumalat voivat kostaa tämän hybriksen ja syöstä jumalattoman kerskailijan tuohon. Kreikkalaisessa jumaltarustossa on tästä esimerkkejä.

Sitä paitsi perhe, yritys tai kansakunta toimivat viisaasti

varautuessaan onnettomuuksiin. Jos kaikki meneekin odotettua paremmin, otetaan se vastaan iloisena yllätyksenä, johon ei tarvitse varautua erityisemmin.

Mutta myös tieteellisessä julkaisutoiminnassa esiintyy sama mieltymys dramaattisuuteen ja uhkiin kuin tiedotusvälineissä. On vaikeampaa saada huippujulkaisuja kuten Nature julkaisemaan sellaisia tutkimustuloksia, jotka eivät vahvista tutkittua hypoteettista ilmiötä, kuin sellaisia tuloksia jotka vahvistavat hypoteesin. Julkaisun toimittaja ajattelee samoin kuin sanomalehden uutispäällikkö, vaikka onkin tiedemies ja kuuluu alansa huippuspesialisteihin. Hän pitää nollauutisia vähemmän arvoisina kuin kovia uutisia, jotka paljastavat jonkin ennenkuulumattoman ilmiön.

Jos tutkimusprojekti liittyy ihmisen tai ympäristön terveyteen, johtaa tällainen taipumus tarpeettoman pessimistiseen maailmankuvaan. Oletetaan että viidessä epidemiologisessa tutkimusprojektissa tutkitaan mahdollisia yhteyksiä torjunta-ainejäämien ja virtsarakkosyövän välillä. Neljässä tutkimuksessa tilastollisesti merkittävää yhteyttä ei löydetä, mutta yhdessä löydetään. Todennäköisyys, että negatiiviset tutkimustulokset tulevat julkaisuiksi, on paljon pienempi kuin todennäköisyys, että positiivinen tulos, joka todistaa jäämien ja syövän välisen yhteyden olemassaolon, julkaistaan [Bate, Roger (ed.): What Risk? Science, politics & public health. Butterworth Heinemann (1997), ix].

Näin kuva terveysriskeistä tulee liian synkäksi ja yhteiskunta tulee käyttäneeksi liikaa rahaa niiden torjumiseksi. Sama luonnon pessimismi on myös ominainen yhteiskunnan puolitieteelliselle tutkimukselle, jota harrastetaan esimerkiksi valtion eri laitoksissa tai suurissa yrityksissä. Esimerkkinä mainittakoon Suomen Pankin suhdanne-ennuste, joka julkaistiin viime marraskuussa. Pankki ennusti vuodelle 1999 todennäköisimmän BKT:n, työttömyyden, inflaation jne. Lisäksi pankki julkisti myös kriisiennusteensa, jonka todennäköisyys toteutua oli pienempi kuin varsinaisen ennusteen, mutta joka kuitenkin oli mahdollinen. Kriisiennusteessa esimerkiksi BKT:n kasvu vuonna 1999 oli 0,9 %, kun se varsinaisessa ennusteessa oli 2,8 % (kuva 1).

Juuri näin työskentelevät suurten kansainvälisten yritysten suunnitteluosastot. Ne yrittävät ennustaa todennäköisimmän kehityksen, mutta laskevat myös riskiskenaarioita sen varalta, että asiat menevätkin pieleen odotettua pahemmin.

Asiat voivat kuitenkin myös mennä odotettua paremmin. Oletetaan, että Suomen Pankki laatii ennusteensa jonkin kvantitatiivisen ekonometrisen mallin avulla, eikä esimerkiksi asiantuntijoihinsa n.s. mutumenetelmällä. Silloin malli antaa tulokseksi myös optimistisemmän ennusteen, joka on yhtä todennäköinen kuin riskiennuste, mutta joka sijaitsee normaaliennusteen paremmalla puolella. Voitaisiin ajatella, että tämän optimistiskenaarion BKT:n kasvuksi saataisiin esimerkiksi 4,0 %.

Tätä optimistiskenaariota ei julkaistu. Se olisi kuitenkin ollut objektiivisesti yhtä perusteltu kuin kriisiennusteen julkaiseminen, sillä todennäköisyys että se toteutuisi olisi ollut sama. Pankin päätös julkaista kriisiennuste, mutta ei optimistiennustetta, oli subjektiivinen. Näin pankki tuli myötävaikuttaneeksi siihen, että maan talous ehkä kasvaakin heikommin v. 1999 kuin se muuten olisi kasvanut. Pankki nimittäin levitti pessimismιάän juuri siihen aikaan vuodesta, jolloin yritykset laativat seuraavan vuoden budjettejaan, joihin kuuluvat tärkeät investointi- ja työllistämispäätökset.

Näin tarpeeton pessimismi värittää ihmisten tiedonsaantia kaikista vakavasti otettavista lähteistä, myös siis tieteellisestä ja puolitieteellisestä tutkimuksesta. Kun viihde samalla levittää aidon ilon sijasta ontoa pintakiiltoa, on lopputuloksena se, että meidän kulttuuriamme leimaa kykenemättömyys todelliseen iloon ja nautintoon. Ainakaan siihen ei tarjota uskottavia malleja.

Uskon, että tiedotusvälineet, yleisö ja tiedemiehet pohjimmiltaan ajattelevat samalla tavalla.

Uskon, että sellaisen perustutkimuksen tuloksia, joka perustuu kvantitatiiviseen tai loogiseen analyysiin ei koskaan voida uutisoida järkevästi yleistiedotusvälineissä. Esimerkkeinä tästä mainittakoon matematiikka, teoreettinen filosofia tai teoreettinen kieliiede. Tämä ei tarkoita sitä, ettei se olisi tärkeää, vaan sitä, että jokaisella tiedotusvälineellä on rajoituksensa. Humanistisen tutkimuksen tulokset ovat usein suhteellisen helppoja välittää.

Uskon, että vaikka tieteen ydintulokset joskus saattavat olla populaarinn kommunikoinnin ulottumattomissa, tieteen ympärillä kuitenkin esiintyy samanlaista ja itse asiassa paljon mielenkiintoisempaa ja tärkeämpää inhimillistä dramatiikkaa kuin muualla yhteiskunnassa.

Orastava lobbaryhteiskunta asettaa kuitenkin journalistit uusien haasteiden eteen. On osattava sanoa "ei" hyvinkasvatetuille ja mukaville miehille, jotka haluavat informoida journalistia

kaikenlaisista tärkeistä ja mielenkiintoisista aiheista, jotka liittyvät kaikkien arvostamaan tieteeseen. Mutta silloin pitää journalistilla olla oma näkemyksensä tieteestä ja sen tehtävistä. Tätä ei useimmilla journalisteilla tai tiedotusvälineillä vielä ole. Tälläkin alalla kasvavat siis vaatimukset siitä, että tiedotusvälineet aikuistuisivat ja kantaisivat oman vastuunsa hyvän tulevaisuuden rakentamisesta.

Kirjoittaja on Hufvudstadsbladetin päätoimittaja. Kirjoitus perustuu alustukseen Tieteen päivien yhteydessä 14.1.1999 järjestetyssä seminaarissa "Tiede ja tiedotusvälineet".

